

Horváth Sándor

Muszáj interjúzni?

Az oral history mint nyilvános és/vagy szakszerű történelem

Elbeszélhető-e a múlt – szóban? S ki beszélhet egyáltalán a múltról?

A Butler Könyvtár (Columbia Egyetem, New York) épületének belsejében található a közkeletű nevén csak Stacksként emlegetett, belül 12 szintes és háromliftes, nyílt könyvraktár, amely mesebeli kis gömböcként nyeli el a világ könyvtermésének javát, és a városi legendák szerint néha a könyveket böngésző egyetemistákat is. E borgesi labirintus fölött található – az épület építészeti sajátosságai miatt (kívülről reprezentatív, magas emeletek, belül funkcionális terek) – a külső szintek közül a nyolcadikon a világ legrégebbi és leghatalmasabb oral history-gyűjteménye (Oral History Research Office). A gyűjtemény termei az épület keleti szárnyában, kívülről Homérosz és Hérodotosz nevének feliratai fölött kezdődnek, talán nem csupán véletlenül. A két név a szóbeli elbeszélések gyűjtésének irodalmi és történeti hagyományát is jelképezi, de felfoghatjuk a szóbeli hagyomány műfajokon és tudományágakon átívelő megőrzésének allegóriájaként is. Ám miért lifteznek föl oly sokan nem csupán az egyetemi épületekre nyíló, pazar kilátás végett a több mint nyolcezer magnószalagos interjú tartalmazó gyűjteménybe, és nem elégszenek meg a raktár gyomrában pihenő többmillió könyvvel? Mi végre gyűjtik, raktárazzák, katalogizálják és elemzik a múlt szóbeli emlékeit? A sok millió könyv és temérdek irat mellett mire jó és miért virágzik az oral history?

Virágzik, mert úgy tűnik, az oral history még soha nem állt a történészek, szociológusok, antropológusok, néprajzkutatók, irodalomtörténészek, nyelvészek, pszichológusok s még ki tudja hány társadalomtudomány vagy szakma érdeklődésének középpontjában annyira, mint manapság. Mintha ezen tudományok művelői sosem beszélgettek volna a múltról más emberekkel, mintha beszélgetéseik tartalmát (vagy szövegét) időnként nem használták volna gondolataik igazolására, vagy ne írták volna meg például egy ember életét szóbeli közlésekre is támaszkodva. Leszűkítve a kört a történészekre, Giovanni Levi írja az életrajz használata kapcsán: *„Az a rajongás, amit mi, leéltárakban kotyvasztók, a dokumentumok hiányában igazolhatatlan leírások iránt érzünk, egyaránt táplálja a narratív történetírás megújulását, és az új típusú források iránti érdeklődést is, amelyekben a mindennapi élet illékony szavainak és tetteinek nyomát lehetne felfedezni.”*¹ Vajon ebből a rajongásból táplálkozik maga a műfaj? Mi egyáltalán az oral history? Új típusú forrás, amely a múltról szóló illékony szavakat teszi vizsgálatá tárgyává? Vagy interdiszciplináris módszer, amely olyan világokba enged bepillantani, ahová az írott szövegek révén nem

¹ Levi, Giovanni: *Az életrajz használatáról*. Korall 2000. Tél. 81–92. 82.

láthatunk be? Létezik-e egyáltalán bármiféle tudományos konszenzus arról, hogy mi az oral history, vagy legalább arról, hogy mi a vágyának titkos tárgya?

„Az oral history történeti narratívák szóbeli elbeszélését jelenti” – igyekszik meghatározni tömören a fogalmat a műfaj egyik klasszikusának számító Alessandro Portelli egyik legfrissebb munkájában. Majd – talán maga is érezve a tömörítésből fakadó hiányokat – annak fejtegetésébe kezd, hogy miféle tudományos hagyománya alakult ki a szóban elmondott szövegek írásbeli közlésének. Ugyanis – mint írja – „az oral historyban nem csupán az határozza meg a jelentést, hogy mit mondunk el, hanem az is, hogy miként.”² A fenti meghatározás magában hordozza azt a kérdést is, hogy mitől válik történetivé egy elbeszélés. Hiszen önmagában a múlt elbeszélése nem feltétlenül tűnik hitelesnek, a múlttól szólóknak attól, hogy valaki elmondja: maga az elbeszélés módja teheti azzá. A hitelesség problémája és annak megalkotása kezdettől fogva az oral history és a hagyományos történetírás között feszülő ellentét egyik központi eleme. Hiszen hagyományosan a történész feladata volt kideríteni, hogy „mi is történt valójában”. „Ha azonban szakítunk ezzel a hagyománnyal, éppen a valamikori élmények és tapasztalatok kerülnek a vizsgálódások előterébe” – írja Gyáni Gábor az oral history kapcsán. Csakhogy miféle élményeket vizsgálhatunk az oral historyval akkor, ha tudjuk, hogy az emlékezéssel „nem a múlt szintén narratív módon feldolgozott tapasztalatát, hanem a jelen horizontjából feltáruló múltat beszéljük el.”³

Maga Portelli is húsz évvel korábban megjelent munkájában az oral historyt olyan szituációként határozta meg, amely „nem akkor kezdődik, amikor egy elvonatkoztatott személy egy másikat megfigyel és azt tárgyiasítja, hanem amikor egyenlő partnerként két személy találkozik, és különböző típusú tudásukat egyesítve új szintézist alkotnak, amely mindkettejüket megváltoztatja.”⁴ A vizsgálat tárgya tehát nem csupán szereplővé válhat, hanem olyan egyenrangú beszélővé, aki maga is alakítja az elbeszélést.

Ez a megközelítésmód szakít azzal a hagyománnyal, amelyben a történész – mintegy fordítóként – megszólaltatja a forrásokat. Az általa létrehozott szöveg „társszerzőssé” válik, vagyis maguk az interjúalanyok is interjúpartnerré válnak, elvileg beleszólnak a történet elbeszélésének módjába. Mondhatni, a Sherlock Holmes módjára nyomozó oral history művelője hangot ad Watsonnak, aki immár nem csupán beszél, de gondolkodik is.⁵ A múlttól szóló tudás megalkotásának folyamatát mindenféle „jötmének”, tudomány(ok)on kívüliek is befolyásolhatják. Az oral history ezek alapján olyan személyeket von be a szakszerű történetírásba, akik korábban legfeljebb a kollektív emlékezetet mint nyilvános történelmet (public history) befolyásolhatták. A szakszerű történetírás és a nyilvános történelem közötti konfliktus az oral history születésénél is ott munkált. Emiatt az oral history olyan modern mozgalomként is meghatározhatóvá vált, amely éppen a hagyományos történetírással szemben jött létre. Az oral history a mai napig megőrizte lázadó, mozgalmi jellegét, amely a kollektív emlékezet és a professzionizált történetírás közötti feszültségből táplálkozik. Mintha az oral history egyik legfontosabb, mozgalmi funkciója az lenne, hogy felszínre hozza a kollektív emlékezetet, szemben a történelmi emlékezettel.

2 Portelli, Alessandro: *They Say in Harlan County. An Oral History*. Oxford – New York, 2011. 10.

3 Gyáni Gábor: *Emlékezés és oral history*. = Uő: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Bp., 2000. 128–144. 134–135.

4 Portelli, Alessandro: *The Death of Luigi Trastulli, and Other Stories: Form and Meaning in Oral History*. Albany (N.Y.), 1990. xii.

5 A tudományos módszerek és nyomozás által létrejövő „tudás” közötti összefüggésekről: Ginzburg, Carlo – Davin, Anna: *Morelli, Freud and Sherlock Holmes: Clues and Scientific Method*. History Workshop 1980/tavaszi. 5–36.

Így a nyilvános történelem és a „memóriaipar” térhódításával párhuzamosan⁶ az oral history a múlt elbeszélésének olyan legitím módszerévé vált, amely egyre szélesebb körben bizonygatja küzdelmének igazát. Még akkor is, ha két interjú között az oral historisták felettébb ritkán gondolkoznak el azon, mi is maga az oral history.⁷ Csakhogy miért küzd az oral history mint mozgalom vagy módszer, amelynek sem egységes módszertana, sem egységes céljai nincsenek?⁸ A kérdés megválaszolásához közelebb vihet annak számbavétele, hogy kiket szólaltatnak meg (és milyen célból) az oral history alkalmazói? Másként fogalmazva: kikkel és miről interjúznak?

Kikkel interjúznak?

Egy az oral history történetét (néha oral historyval) feldolgozó kötet egyik szerzője olyan mozgalomként ábrázolja az oral historyt, amely annyiféle, ahány országban gyökeredzik.⁹ A hatvanas évek új baloldali mozgalmainak hatására tömegesen intézményesülő oral history művelői előszeretettel ábrázolják úgy a mozgalom kezdeteit, mint amely a nagybetűs *történelemből* kimaradók, a társadalom alávetettjeinek történetén keresztül tört be a történetírásba. Portelli ezt így fogalmazta meg: „A Szövetségi Író Projekt (*Federal Writers' Project*) óta, amelynek nyomán az 1930-as években egykori rabszolgákkal készítették interjúkat, az oral history arról szól, hogy a történelem több, mint elnökök és táborno­kok története, és a kultúra több, mint az irodalmi kánon.”¹⁰

Bár a történelmet alulnézetből ábrázoló történeti iskolák – különösen a hatvanas-hetvenes években – számos országban sokat tettek az oral history népszerűsítéséért, az oral history intézményesülése nem minden országban köthető a mindennapok vagy a társadalom alávetettjeinek történetéhez. Ennek igazolására legjobb példa az oral history legrégebbi intézménye, a Columbia Egyetemen 1948-ban alapított Oral History Research Office (OHRO).¹¹ Az intézmény alapítója, Allan Nevins elsősorban olyan interjúprojekteket szervezett, amelyek lehetővé tették az akkor még kicsiny intézmény finanszírozását.¹² Így az első oral history-intézményhez kapcsolódó – még vashuzalra rögzített és azon nyomban átírt – interjúk olajmágnások (pl. Rockefellerek) és a Ford cég környezetében élt emberekkel készültek, hogy az e vállalatok vonzáskörében működő alapítványok

6 Erről bővebben: Gyáni Gábor: *Az elveszített múlt*. Bp., 2010. 81–82.

7 Frisch, Michael: *Oral history and Hard Times*. *Oral History Review* 1979/7. 70–79. 74.

8 A mozgalmi jelleg kritikai megközelítését alkalmazó és az oral history módszertanának hiányaira elsők között rámutató Ronald J. Grele, a Columbia Egyetem Oral History Research Office igazgatója. Grele, Ronald J.: *Movement without aim. Methodological and theoretical problems in oral history*. = *Uó: Envelopes of Sound: The Art of Oral History*. Chicago, 1985. 126–154. (első megjelenés 1975-ben)

9 Sharpless, Rebecca: *The History of Oral History*. = *History of Oral History: Foundations and Methodology*. Szerk. Thomas L. Charlton, Lois E. Myers, Rebecca Sharpless. Lanham, 2007. 9–32. 9.

10 Portelli i. m. 1990. viii.

11 A második világháborút megelőző interjúzási technikákat és azok beépülését a hagyományos történetírásba az oral history intézményesülésének hiánya miatt nem vizsgálom. Ezt igen részletesen megteszi: Thompson, Paul: *The Voice of the Past*. *Oral History*. Oxford, 2000. 25–64. Részben ennek összefoglalását adja: Vértesi Lázár: *Oral history. A szemtanúként elbeszélte történelem lehetőségei*. Aetas 2004/1. 158–173.

12 A finanszírozási nehézségekről és ennek nyomán az interjúszemélyek kiválasztásáról: Starr, Louis M: *Oral History in den USA. Probleme und Perspektiven*. = *Lebenserfahrung und kollektives Gedächtnis. Die Praxis der „Oral History“*. Szerk.: Niethammer, Lutz. Frankfurt, 1985. 37–74. 40–44.

támogatását elnyerhessék.¹³ (Maga Ronald J. Grele, akihez szimbolikusan a gyűjtemény „kulturális fordulata” köthető, a Ford-kutatásban kezdett interjúzni.) Hogy kormányzati kapcsolataikat is építsék, olyan hivatalnokokkal és diplomatákkal is interjúztak, akik részt vettek a Marshall-terv kidolgozásában, később pedig egyes elnöki kampányok története is kutatási témává emelkedett.¹⁴ (Nem véletlenül vádolják Nevinst azzal, hogy gyümölcsöző alapítványi kapcsolatokért cserébe hozzá köthető a háború előtti gazdasági versenyből meggazdagodó „iparbárok” tisztára mosása.)

Részben ezen interjúkon alapultak Nevins vállalkozó-életrajzai, amelyek előszeretettel hangsúlyozták a vállalkozók filantrópiáját és azt, hogy az életrajzok szereplői milyen sokat tettek az Egyesült Államok jövőjéért.¹⁵ Emellett olyan hírességekkel is készítették interjút, mint például Fred Astaire, Bette Davis és John Wayne, a hollywoodi filmipar-projekt keretén belül.¹⁶ Az interjúpartnerek kiválasztása meghozta a Pulitzer-díjas Nevins számára a finanszírozási sikereket. Az első évtizedben a folyamatosan a fennmaradásért küzdő OHRO-t manapság évente már több kétezer kutató keresi fel, több mint ezer könyvet írtak az itt őrzött interjúk alapján, és évente 200-300 új interjúval gyarapszanak. Egyik legújabb kutatásukban a Carnegie Vállalat vizuális történelmével foglalkoznak (az egyik első, fennmaradáshoz szükséges adományt is tőlük kapták), és ehhez kapcsolódva *New York Meghatározó Személyiségei* címmel interjúsorozatot készítenek.¹⁷

Az oral history azonban nem csupán elitkutatást, hanem hadászati célokat is szolgált az Egyesült Államokban. Az oral history- és a survey-kutatások párhuzamos intézményesülése az amerikai szociológiában és szovjetológiában az amerikai hadsereghez kapcsolódott. Az amerikai hadsereg már Pearl Harbor, majd az európai partraszállás után rövid interjúkat készítettett katonáival, hogy felmérjék igényeiket. A „Harvard Project on the Soviet Social System” címen az 1950-es években zajló kutatást az Amerikai Légierő finanszírozta, amelynek során 329 életinterjút készítettek, és kitöltettek több mint tízezer kérdőívet. A Harvard részben ezen projekt finanszírozásának köszönheti, hogy a második világháború után átvette a Chicagói Egyetemtől a szociológiában elfoglalt pozícióját, másrészt ez a kutatás volt az első oral history-kutatások prototípusa.¹⁸

Míg az Egyesült Államokban az oral history a kezdetekkor az elit, a hadsereg vagy a közigazgatás képviselőivel készített interjút jelentette (a menekültinterjúk mellett), addig Európában a hétköznapi emberekkel készített interjúkat. A kezdeti időszakban az elsődleges célja ezeknek az interjúknak a történeti források hiányából fakadó vákuum megszüntetése volt, vagyis az interjúkészítők éppúgy adatokat kerestek, mint levéltárakban kutató kollégáik. Az új baloldal, az 1968-as radikalizálódás, a társadalomtörténet és a mindennapok története megváltoztatták az oral historyt. Azonban nem csupán

13 Sharpless i. m. 12.

14 Pl.: Benedum and the oil industry project: oral history, 1951. Butler Library, Oral History, 801, NXCP86-A133; Marshall Plan project. 1947–1959. Butler Library, Oral History, 801, NXCP88-A1114.

15 Nevins, Allan: *Ford: the Times, the Man, the Company*. New York, 1954; Uó: *Study in Power: John D. Rockefeller, Industrialist and Philanthropist*. Norwalk (Conn.), 1989. Másfelől Nevins a gazdaságtörténetet biográfiai módszerekkel gazdagítók körébe is sorolható: Fetner, Gerald L.: *Immersed in Great Affairs: Allan Nevins and the Heroic Age of American history*. Albany, 2004.

16 Butler Library, Oral History, 801, NXCP86-A475.

17 <http://library.columbia.edu/indiv/ohro/about.html>

18 Dessewffy Tibor: *Iskola a hegyoldalban*. Bp., 1999. 270–271. A társadalomtudományos kutatások és a survey jellegű felmérések egymásba fonódásának okairól a második világháború után lásd: Alpert, Harry: *The Growth of Social Research in the United States*. = *The Human Meaning of the Social Sciences*. Szerk.: Lerner, Daniel New York, 1959. 73–86.

ezek, hanem egy új technikai eszköz tömeges megjelenése is. Ismét Alessandro Portelli, műfajból fakadóan szándékosan nyílt „önvallomásához” visszatérve: „1969-ben két olyan döntést hoztam, amely meghatározta az életemet: vettem egy felvevőmagnót, és csatlakoztam egy radikális csoporthoz (minden más, a szakmai karrieremtől a feleségem megismeréséig ebből következett).”¹⁹

Az oral history mozgalmi jellege a hatvanas-hetvenes években végbement intézményesülésén keresztül is végigkísérhető. A '68-as generáció, a polgárjogi és az új baloldali mozgalmak megváltoztatták az oral history célszemélyeit. Azonban az interjúkra kiválasztott személyek összetételét immár az is nagymértékben meghatározta, hogy a tömegmédia és a nyilvános történelem kit tartott megszólalásra érdemesnek. A nyilvános történelem, a tömegmédia és az oral history térhódítása kéz a kézben járt. A magnószalagokra vett interjúk és a média lehetővé tették, hogy a történelmet másként – ráadásul népszerűbb formában – beszélje el a hatvanas évek végén színre lépő új generáció. A tömegmédia és az oral history összefonódására egyik korai példa a chicagói rádiós, Studs Terkel interjúinak és könyveinek recepciója. Terkel a Szövetségi Író Projekt résztvevőjeként előszeretettel szólaltatta meg a rádióban az „utca emberét”.²⁰ Könyveinek népszerűsége és elismertsége az oral history művelői számára ideális példaképpé tették abból a szempontból is, hogy a hétköznapi emberek történeteivel is elbeszélhető a múlt.²¹ Paul Thompson és Michael Frisch, akik mindketten az oral history hatvanas-hetvenes évekbeli új hullámát képviselték, előképként és a múlt előadásának egyik lehetséges módjaként írtak Terkelről, aki végeredményben újságírói interjúit vágta össze kollázssá és adta Chicago panoptikumszerű társadalomképét.²²

A nyilvános történelem térhódítása, a tömegmédia igénye a történelem interjú általi elbeszélésére, és az új baloldalhoz kötődő új egyetemek létrehozása első között Angliában adott lehetőséget arra, hogy az oral history új típusú interjúpartnerekkel is intézményesülhessen és finanszírozhatóvá váljon. Ebben nagy szerepe volt az oral history performatív jellegének, amely lehetővé tette, hogy a múlt az eddigieknél sokkal látványosabban és szélesebb közönség számára is átélhetően, élő szóval (hanggal és képpel) is előadhatóvá vált. Az angliai Oral History Societyt 1969 és 1973 között írók, rádiósok és fiatal társadalomtudósok alapították, és első hódításuknak nem kisebb információs fenevad esett áldozatul, mint a BBC, amelynek archívuma immár a „múlt hangját” szólaltathatta meg. Ebbe a körbe tartozott például a *Tegnap szemtanú* (Yesterday's Witness) című sorozatuk, amely a nyilvános történelemben előszeretettel használt visszaemlékező vallomást tette az oral history reprezentációjának egyik elsődleges formájává.²³ A társaság és a hozzá kapcsolódó *Oral History* című folyóirat alapítója, Paul Thompson sem véletlenül szentelte e lapban megjelenő első írását a BBC-archívumoknak, melyet a múlt megismerésének újszerű élményeként ábrázolt.²⁴ A tömegmédia története a média archívumainak megnyílásával párhuzamosan vált egyre népszerűbb kutatási területté, amit jól példáz az oral history

19 Portelli i. m. 1990: viii.

20 Hirsch, Jerrold: *Before Columbia: The FWP and American Oral History Research*. Oral History Review 2007/2. 1–16.

21 Különösen: Terkel, Studs: *Hard Times. An Oral History of the Great Depression*. New York, 1970. Terkel, mivel a szépirodalmi szociográfia műfajához sorolták, igen korán megjelent magyarul is: *Új Chicago. Keresztmetszet*. Bp., 1972.

22 Thompson i. m. 63; Frisch i. m.

23 Samuel, Raphael: *Theatres of Memory*. Vol. 2. *Island Stories: Unravelling Britain*. London – New York, 1994. 191.

24 Thompson, Paul: *BBC Archives*. Oral History 1972/2. 11–18.

egyik előfutáraként is számon tartott Asa Briggs klasszikusnak számító médiatörténete.²⁵ A BBC (hasonlóan más sajtótermékekhez) az oral history kezdetétől érdeklődött azok iránt az interjúk iránt, amelyeket történeti kérdések megválaszolása végett készítettek. Paul Thompson első, nagyszabású oral history-kutatásának felvételeiből is BBC-rádióadások készültek, melyeket részben Thompson első felesége, részben a BBC munkatársai vágtak össze. Persze a BBC-nél dolgozó újságírók nem oral historynak hívták a módszert, egyszerűen hétköznapi emberek meginterjúvolásának, de a két műfaj az oral history születésekor – mint azt Terkel példája is igazolja – korántsem állt távol egymástól.²⁶ A tömegmédiá és a nyilvános történelem új funkciót adott a skandináv típusú etnográfiai, angolszász szociológiából és történetírásból kisarjadó oral historynak, amely az új történetírói témákhoz igazodva nyerte el progresszív jellegét.

Magyarországon a háború előtti népi írók mozgalma, a munkanélküliségről vagy társadalmi problémákról író újságírók éppúgy a kisemberekről szóló anyaggyűjtéshez használták szociográfiáikban vagy újságcikkeikben az interjút, mint nyugati társaik, de nem emelték azt szépirodalmi műfajjá. Azonban a szociográfusnak éppúgy társadalmi küldetéstudata volt, mint a gazdasági válság miatt munkanélküliekkel interjúzó amerikai újságíróknak.²⁷ Ezt a mozgalmi jellegű interjúzást folytatta aztán hivatalosan az 1970-ben újraindított *Magyarország felfedezése* sorozat, és a szociológia hazai intézményesülésével párhuzamosan kialakuló nem hivatalos munkás-, cigány- és szegénységkutatások. A mélyinterjú a Kemény István nevéhez köthető iskola követői szerint „*a pszichoanalitikus személyiségmelélen nyugszik, nevezetesen azon a tételen, hogy az ember személyiségének is van rejtett, tudat alá szorított rétege, sőt ez a réteg igen fontos, mert ha nem lenne az, minnek bajlódnánk a feltárásával*” – írta Solt Ottilia az interjúzásról.²⁸ A mélyinterjúk készítését ösztönző Kemény István és követői (köztük a Szegényeket Támogató Alap alapítói) a társadalom mélyén éppen azokat a feszültségeket keresték, amelyek 1956 megtorlásának – késleltetve megjelenő – traumájával álltak összefüggésben.²⁹ A magyar társadalom „alávetettjeivel” a hatvanas-hetvenes években készült interjúk radikális jellegére jellemző, hogy a SZETA egyik alapítója a szervezet megalakulását Solt Ottilia egyik interjúpartnerének súlyos betegségéhez köti.³⁰ Ebben a kontextusban egykori ötvenhatosokkal interjúzni éppúgy az oral history mozgalmi jellegéből is fakadt, akárcsak Nyugat-Európában. A dokumentumhiány enyhítése miatt készített interjúk – legyen szó a Párttörténeti Intézet Visszaemlékezés-gyűjtő Csoportjáról vagy az 1956-os Intézet Oral History Archivumáról – éppúgy az oral history első hullámába illeszkedett, mint ahogy a tömegmédiá megrendelésére készített Történeti Interjúk Tára az Országos Széchényi Könyvtárban.³¹ A tömegmédiá Magyarországon is hozzájárult az interjúzás népszerűsítéséhez, elég csak a doku-

25 Briggs, Asa: *A média társadalomtörténete: Gutenbergtől az internetig*. Bp., 2004. eredeti megjelenés: 1961.

26 Erről beszél Paul Thompson a vele készült életút-interjúban (készítette Karen Worcman, 1996. június): www.esds.ac.uk/qualidata/online/data/edwardians/biography/PaulThompsonLifeStoryInterview1996.pdf. 27. [2011. április 5.]

27 Némedi Dénes: *A népi szociográfia. 1930–1938*. Bp., 1985. 105–137.

28 Solt Ottilia: *Interjúzni muszáj*. = Solt Ottilia: *Méltóságot mindenkinek*. Összegyűjtött írások. I. kötet. Bp., 1998. 29–46. 32.

29 Interjú Kemény Istvánnal. = Csizmadia Ervin: *A magyar demokratikus ellenzék (1968–1988)*. Interjúk. Bp., 1995. 27–37. 31.

30 F. Havas Gábor: *Miss Marple és az anyagi tények*. Előszó. In: Solt i. m. 9–26.

31 A magyarországi oral history-archívumokat tekinti át: Lénárt András: „*Történetgyűjtés*” – *Oral history-archívumok Magyarországon*. Aetas 2007/2. 5–30.

mentumfilmes műfaj hazai reprezentánsainak munkáira gondolni. Például Sára Sándor és Schiffer Pál akkoriban kezdett cigányokkal és munkásokkal interjúzni, amikor Angliában és Olaszországban szárba szökken a média megrendelésére is dolgozó oral history.

Miről interjúznak? Az oral history témái

Az oral historyból nyerhető új élményt Thompson abból vezeti le, hogy az oral history nézőpontváltást jelent, amely lehetővé teszi a történelem ábrázolását alulnézetből. A megközelítésmód szorosan kapcsolódott a History Workshop mozgalomhoz, amely a hatvanas években feltámadó munkástörténetből és a társadalomtörténetből nőtt ki. A mozgalom az oxfordi Ruskin kollégiumból indult, amelyet a szakszervezetek finanszíroztak és hallgatói gyári munkások is lehettek. Az 1966-ban Samuel Raphael által alapított mozgalom célkitűzése az volt, hogy az emberek – képzettségüktől függetlenül – saját történelmüket írják, akár a helyi közösségek történetén keresztül is.³² E mozgalom hozzájárult ahhoz, hogy a vele egy időben népszerűvé váló oral history a család- és nőtörténetek készítésének alapvető eljárásává váljon, akárcsak a jelenkori helytörténetírásban. Ez utóbbi sokat köszönhet a helyi sajtó és média (elsősorban a helyi rádióadók) megjelenésének is, amelyek előszere-ttel közöltek a település történetével kapcsolatos interjúkat.³³ Az oral history bevonta a történetírásba azokat is, akik korábban műkedvelő történészként igyekeztek megismerni falujuk, városuk vagy családjuk történetét. Az interjúzás – más források pótlékeként, mint Allan Nevinsnél – a helytörténetírásban és a folklórkutatásban már korábban is elfogadott módszernek számított.³⁴ Ezért az oral history különösen azokban az országokban lett igen gyorsan népszerű, ahol a társadalomtudomány országos intézményei és a helyi kutatók (néprajzosok, helytörténészek, szociológusok) között szoros kapcsolat volt: Angliában a helytörténet, Skóciában és a skandináv országokban a néprajz, míg Olaszországban a szakszervezeti-politikai mozgalmak váltak az oral history terjedésének motorjává.³⁵

Az emlékező közösségeket nem feltétlenül az etnikai hovatartozás, a közös vagy éppen eltérő tapasztalat, hanem az emlékezés idejével párhuzamosan létrejövő politikai és közéleti diskurzusok szülik. Így az oral history nem csupán azt az igényt elégítette ki, hogy a történelem immár olvasható legyen „alulnézetből” is, hanem azt is, hogy azok az emlékezők, akik eddig nem szólalhattak meg, az identitáspolitikák nyomán hangot kapjanak és beszéljenek. A hatvanas évek végétől nem csupán a beat vagy a rock and roll, hanem a társadalomtörténet, a mindennapok története, és az oral history is lehetővé tette, hogy az egyes generációk vagy társadalmi csoportok hangjukat hallassák. Azok a radikális fiatalok, akik a polgárjogi mozgalom és a diákmozgalmak lázában égtek, magnójukat nem csupán zenehallgatásra, hanem társadalmi követeléseik kifejezésére is használták. Mintha pont azokat a társadalmi csoportokat igyekeztek volna megszólaltatni, akiket addig a történelem névtelen szereplőinek tartottak.³⁶ Azonban ehhez kapóra jött számukra az identitáspolitikák miatt a nyilvános történelem felértékelődése, hiszen így maguk az interjúk is fogyasztási tárggyá váltak a tömegmédiá térhódítása miatt. A '68-as generáció számára az

32 Green, James: *Taking History to Heart. The Power of the Past in building Social Movements*. Amherst, 2000. 52.

33 Thompson i. m. 2000. 75.

34 Dopson, Laurence: *Old people as sources of history*. *Amateur Historian* 1957/4. 150–152.

35 Thompson i. m. 2000. 69–72.

36 Kovács Éva: *Interjúk módszerek és technikák. = Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Szerk.: Kovács Éva. Bp., 2007. 269–276.

interjúzás éppúgy önkifejezési formának számított, mint a rockzene hallgatása, és mindkettőhöz ugyanarra a technikai eszközre volt szükség: egy magnóra.

A munkástörténet, a társadalmi nemek (gender) és a kisebbségek története a nyilvános történelem térhódításával és a tömegmédiához való hozzáférhetőbbé válásával párhuzamosan a hetvenes évektől nyert egyre nagyobb teret, akárcsak az oral history. Így vált divatosabbá munkásokkal³⁷, nőkkel³⁸ és etnikai kisebbségekkel³⁹ interjúzni szerte a világon. Azok a hatalmi diskurzusok, amelyek különbséget tesznek az emlékező közösségek hitelessége között, hathatnak az emlékezetes munkát kiváltó kutatókra is. Az emlékezetes kutató társadalomtudósok ennek függvényében ugyanúgy versenyeznek – az egyes csoportok kiválasztásával – a közéleti vagy társadalomtudományos figyelemért, mint az emlékezetes munka során létrejövő elbeszélések egymással.

Emiatt is válhattak a tömegkultúrára, a médiára és az ifjúságra vonatkozó kutatások az oral history kedvelt terepeivé. Az ifjúság és a tömegkultúra reprezentációja alkalmas volt arra, hogy metaforikus szerepet töltsön be azoknak a társadalmi változásoknak a megjelenítésére, amelyek a második világháborút követően történtek. Emiatt a fiatalok és az ifjúság fogalmának használata fontos ideológiai eszközzé vált szerte a világban.⁴⁰ A tömegkultúra- és az ifjúságkutatás olyan intézményekben kapott helyet, mint például az 1964-ben alapított birminghami *Centre for Contemporary Cultural Studies* (Jelenkori Kultúrakutatások Központja), akiknek kutatói számára természetes volt, hogy interjúkkal dolgozzanak.

„A megemlékezések, az évfordulók és a rendszeresen ismétlődő szertartások rítusai [...] a tudatos, közösségi önreprezentáció nagyszerű példáival szolgálnak. Ezek az ünnepek sokat elárulnak a szervezők és színpadra állítók értékrendjéről és érzéseiről, valamint arról, hogyan értelmezik a múltat a magas funkcióban lévők, akik e rituálék megrendezéséről gondoskodnak. A gazdasági és politikai hatalom így szimbolikus hatalommá alakul át, amely – ha a színrevitel sikeres – képes formálni a múlttal kapcsolatos felfogást és érzelmeiket, hogy a számára kedvező, neki megfelelő nemzettudatot alakítsa ki a jelenben” – írja Mary Fulbrook az NDK-ban állami évfordulóká emelt ünnepeket elemezve.⁴¹ Vajon nem ugyanerről van-e szó akkor, amikor az oral history során egyes társadalmi csoportok kerülnek színpadra?

Az oral history mint performatív műfaj a diktatúrák, háborúk, népiirtások kommunikatív emlékezetének kollektív emlékezeté formálásából is kivette és kiveszi a részét. „Egész egyszerűen jött egy új nemzedék, amely megértette, hogy két szörnyűség, két világégés után sok millió ember halála, a legszörnyűbb gyilkosságok és a legtorzabb emberi viszonyok után még senki nem nézett szembe azzal, hogy ez miért következhetett be. Amerikában Vietnamban érezték a régi világ folytatásának, Németországban, Franciaországban a nácizmust” – idézte

---

37 Többek között: Franco Ferrarotti, Alessandro Portelli, Asa Briggs, Elizabeth Roberts, Raphael Samuel, John Saville.

38 Az *Oral History* folyóirat nőtörténeti számával vette kezdetét a nemzetközi szakirodalomban a nőtörténeti oral history-munkák virágzása. *Women's history*, special issue, *Oral History* 1977/2. Az oral historynek Olaszországban a feminista mozgalmak is nagy lökést adtak: Passerini, Luisa: *A nők és a feministák története*. Bp., 2003. 25–143.

39 Például: *Black history*, special issue. *Oral History* 1980/1.; *Ethnicity and national identity*, special issue. *Oral History* 1993/1.

40 Gillis, John R.: *Youth and history; tradition and change in European age relations, 1770-present*. New York, 1974. Osgerby, Bill: *Youth in Britain since 1945*. Oxford, 1998.

41 Fulbrook, Mary: *A német nemzeti identitás a holocaust után*. Bp., 2001. 123.

fel Vajda Mihály a '68-as generáció számára az egyik igen meghatározó, identitásteremtő tényezőt, ami a múlt értelmezésének megváltozásában valósult meg.⁴²

A faszizmus, majd a kommunizmus kutatása a történelem funkcióját megváltoztató, '68-as hevületű viták közepette vált – különösen Kelet-Közép- és Dél-Európában – az oral history egyik meghatározó témájává. Többek között Olaszországban, ahol az oral history igen hamar nagy népszerűsége tett szert. Luissa Passerini és Alessandro Portelli ma már klasszikusnak számító munkáiban, munkásokkal készült interjúkon keresztül mutatták ki a politikai ideológiáknak az emlékezet működésére gyakorolt hatását. Passerini és Portelli az oral history strukturalista megújítói közé is tartoznak. Passerini kritikával illette az alávettettek iránt érdeklődő, azokról – más források pótlaként – pusztán adatokat és történeteket gyűjtő oral historyt, amely így önmagát gettósítja. Másrészt egyik megteremtője volt az oral history során keletkező szövegek strukturalista, szövegközpontú elemzési eljárásainak. A talán legtöbbször idézett tanulmányában többek közt arra a kérdésre kereste a választ, miként változtatta meg az olasz munkások emlékezeti stratégiáit a fasiszta kormányzat, miként emlékeznek, felejtnek és hallgatnak (el) az emlékező/felejtő közösségek.⁴³ Passerini ezen tanulmánya azért is kapott nagy visszhangot, mivel először az első nemzetközi oral history-konferencia nyitó előadásaként hangzott el 1979-ben Paul Thompson egyetemén, Essexben. Ezen a konferencián találkoztak először a tengerentúli és az európai oral history művelői.

Portelli munkáinak középpontjában is az emlékezet működése állt, amely „nem a tények passzív letéteményese, hanem a jelentések megteremtésének aktív folyamata.”⁴⁴ Vagyis a memória nem raktár, hanem egy élő, jelentéseket létrehozó, folyton változó kommunikációs forma. A jelek és jelentések vizsgálatát középpontba helyező strukturalista nyelvészet és antropológia hatása az oral historyt a hetvenes évek végén és a nyolcvanas években érte el. A jelen és a múlt, az emlékezet és felejtés működésének vizsgálata éppen azokban az országokban vált az oral history egyik legfontosabb területévé, ahol viszonylag korán végbementek az identitáspolitikák térnyerésével összefüggő emlékezetpolitikai viták. Ez utóbbi, oral historyban végbemenő – az interjúk célszemélyeinek megváltozását követő – fordulat egyúttal megkérdőjelezte a szakszerű történetírás egyeduralmát a múltról folytatott diskurzusban.⁴⁵

Ahogy Lutz Niethammer megfogalmazta, a német oral history kezdetben szintén abból indult ki, hogy „egy demokratikus jövőhöz olyan múltra van szükség, amelyben nem csupán a felül lévők hallhatók.”⁴⁶ A kezdetben helytörténeti és néprajzi kutatásokból kinövő, „kisemberekkel” készített interjúk mellett⁴⁷ a német oral history a német nemzeti identitás

42 „Olyan világról ábrándoztunk, amelyet a saját értékeink uralnak”. Heller Ágnes és Vajda Mihály vitája Mihancsik Zsófia közreműködésével 1968-ról és ami utána jött (előtte volt). Mozgó Világ 2008. augusztus. 3–17.

43 Passerini, Luisa: *Work Ideology and Consensus under Italian Fascism*. History Workshop 1979 ős. 82–108.

44 Portelli i. m. 1990. 52.

45 Ortu, Giangiacomo: *Historische Subjektivität und revolutionäres Subjekt Arbeit mit mündlichen Quellen in Italien*. = Niethammer szerk. i. m. 166–181. 174. Passerini és Portelli munkáin kívül hasonló kritikát kapott az angolszász oral history is: Popular Memory Group (Birmingham CCCS): *Popular Memory. Theory, Politics, Method*. The Oral History Reader. Szerk.: Perks, Robert – Thomson, Alistair. London – New York, 1998. 75–86.

46 Niethammer szerk. i. m. 7.

47 Pl. Illien, Albert – Jeggler, Utz: *Leben auf dem Dorf. Zur Sozialgeschichte des Dorfes und Sozialpsychologie seiner Bewohner*. Opladen, 1978.

átalakulásával párhuzamosan olyan témák iránt kezdett érdeklődni, mint a náci múlt és a holokauszt kollektív emlékezetben betöltött szerepe.

A fasizmuskutatás s vele kéz a kézben az oral history a hetvenes években egyre nagyobb teret hódító Alltagsgeschichte (mindennapok története) elméleti sokszínűségéből is táplálkozott. Ezek közül a fontosabbak: a néprajzi és történeti antropológiai módszerek, tapasztalattörténet, életútkutatás (Biographieforschung) és Bourdieu hatása.⁴⁸ A német oral history úttörői talán éppen ettől az elméletileg és módszertanilag eklektikus területtől igyekeztek megszabadulni, amikor átléptek a szociológia területén belül a jóval szigorúbb és kidolgozottabb módszertant alkalmazó biografikus módszer területére.⁴⁹ A biográfia-kutatás önálló diszciplínává válása a francia szociológiában nagy hagyományoknak örvendő biografikus módszer német adaptálásával párhuzamosan történt. Ezzel egy időben az oral history más országokban is egyre inkább szöveg- és emlékezetközpontú elemzéssé vált.⁵⁰ Niethammer még az oral history gyakorlatát bemutató, azonban már az élettörténeti tapasztalat és a kollektív emlékezet kutatását középpontba helyező, 1985-ben megjelent, általa szerkesztett tanulmánykötetben közölte a francia biográfia-kutatás meghatározó szerzőinek tanulmányát.⁵¹ A biográfia-kutatás témaválasztása miatt gyakran kapott helyet az addigra már intézményesült oral history fórumokon, így többen az oral history körébe sorolták. Ráadásul, mivel a biográfia-kutatás számos országban – így Magyarországon is – a német nyelvterület szerzőinek közvetítésével terjedt el⁵², sokan a „német iskola” elméleti kisugárzásaként tartják számon. Ennek ellenére a biografikus módszer Németországban sem tartozik a fő szociológiai áramlatok közé. Egyik leghatékonyabb eszközének, a narratív interjú első változatának a kidolgozója, Fritz Schütze is egészen az interpretatív szociológiai indíttatású chicagói iskoláig nyúlik vissza koncepciójában.⁵³

A kollektív emlékezet kutatásának egyik, ha nem legfontosabb kutatási témájává a kollektív traumák, közülük is kiemelkedve a „holokauszt története” vált.⁵⁴ A trauma azonban nem önmagától válik kollektív traumává, hanem reprezentációjának módjától, mivel reprezentációja sokkal inkább hozzáférhető, mint a hozzá kapcsolódó történelmi tapasztalat. Ezt a reprezentációt a társadalom különböző ágensei hozzák létre, vagyis az „áldozat” csak akkor képes kollektív traumává emelni a trauma reprezentációját, ha elbeszélése találkozik a társadalom többi tagjának elképzeléseivel. Ahogy Jeffrey C. Alexander megfogalmazta: „Az események nem eredendően traumatikusak. A trauma társadalmilag

48 Majtényi György: *Ön-fejűség. A másik Németország történelme*. Aetas 2003/1. 142–148.

49 Erre a módszertani átmenetre klasszikus oral history köréből származó példa: Niethammer, Lutz – Plato, Alexander von – Wierling, Dorothee: *Die volkseigene Erfahrung. Eine Archäologie des Lebens in der Industrieprovinz der DDR. 30 biographische Eröffnungen*. Berlin, 1991.

50 A biográfia-kutatás intézményesüléséről és az oral historytól történő leválásáról: Kovács Éva: *Az élettörténeti emlékezet helye az emlékezetkutatásban*. = *Tükörszilánkok. Kádár-korszakok a személyes emlékezetben*. Szerk. Kovács Éva. Bp., 2008. 9–40. 23–26.

51 Bertaux, Daniel – Bertaux-Wiame, Isabelle: *Autobiographische Erinnerungen und kollektives Gedächtnis*. = Niethammer szerk. i. m. 146–165.

52 Ezen a téren különösen Gabriele Rosenthal hatása jelentős, akinek narratív módszerét a hazai élettörténet-kutatás megalapozói, Kovács Éva és Vajda Júlia is alkalmazták.

53 Aпитzsch, Ursula – Inowlocki, Lena: *Biographical analysis: a 'German' school? = The Turn to Biographical Methods in Social Science: Comparative Issues and Examples*. Szerk.: Chamberlayne, Prue – Bornat, Joanna – Wengraf, Tom. London – New York, 2000. 53–70.

54 Gyáni Gábor: *Helyünk a holocaust történetírásában*. Kommentár 2008/3. 13–23.; Tomka Béla: *A holocaust genezise. Újabb koncepciók és viták*. Valóság 1992/10. 40–48.

*közvetített attribúció.*⁵⁵ Az ezzel ellentétes vélekedések vezetnek el oda, hogy a pszichoanalitikus iskola hatását magán hordozó társadalomtudomány sorban az emlékezés díványára fekteti a traumát átélni vélt társadalmi csoportok tagjait, s ebben az oral history is a segítségére siet.

Az elfojtott társadalmi traumák kibeszéltetésére tett kísérletek így ábrázolhatók olyan erőfeszítéseként, amelyek célja a múltban történt brutális események „objektív valóságának” a feltárása. Ezt azonban a traumák átélői csak akkor képesek megtenni, ha a kibeszéléssel kielégítenek egy olyan társadalmi igényt, amely egybeesik valamilyen tömegesen vallott ideológiai vagy politikai elképzeléssel. Ez vezethet el a traumák reprezentációjára alapított múzeumok és emlékhelyek módfelett hasonló célkitűzéseikhez szerte a világban. A traumák kutatására és reprezentációjára alapított emlékezeti helyek így válnak Freud díványának monumentális, posztmodern metaforáivá. Ezek az emlékezeti helyek kihasználják az oral history performatív jellegét, ezáltal folyamatos piacot biztosítanak az oral history-kutatásoknak. Úgy tűnik, a dívány mérete egyre nő, és lassacskán egyre több társadalmi csoport szívárog be a kollektív emlékezés laboratóriumaiba. Ha másért nem, akkor azért, mert az emlékezet kutatása Maurice Halbwachs és Frederic Bartlett növekvő recepciójával párhuzamosan az utóbbi évtizedekben egyre nagyobb kutatási területté vált a világban.

A háborúk feldolgozása oral historyval kezdettől fogva a műfaj kedvelt témái közé tartozott. Amikor Forrest C. Pogue, egy amerikai katonatiszt és hadtörténész 1944 júniusában egy amerikai kórházhajón a normandiai partraszálláskor frissen megsebesült katonákkal kezdett interjúzni, valószínűleg eszébe sem jutott az oral history. Mégis, a partraszállást követően a háború végéig interjúkat vett fel amerikai katonákkal. Az interjúk készítéséhez használt drótfelvevő ekkoriban még igen drága eszköznek számított, ezért is csak a hadsereg rendelkezett vele.⁵⁶ A hadsereg hadászati célokra is előszeretettel használta a katonáktól szerzett információkat (pl. haditervek készítéséhez), azonban a műfaj a nyilvános történelemben is szinte azonnal meghatározó szerepet kapott.

A háborúról szóló oral history a helyi veterántalálkozóktól a háborús csapatmozgásokat interjúkkal illusztráló, népszerűsítő hadtörténelemig azt a funkciót kapta, hogy hitelesítse a hadtörténészek elbeszéléseit. A háborús oral history egyik amerikai módszertanának kidolgozója, Samuel Lyman Atwood Marshall – aki szintén újságíró tisztként szolgált – a második világháborúban és a koreai háborúban kialakított interjúzási technikáját a vietnami háború alatt már amerikai tiszteknek oktatta. Abból a célból tette ezt, hogy a nemrég háborús traumán átesett emberektől miként szerezzenek hasznos információkat a tisztek, másrészt hogyan kell adatokat gyűjteni a vietnami háború hivatalos történetéhez. Marshall egyik legnépszerűbb és sok vitát kiváltó megállapítása az volt, hogy harc közben az amerikai katonáknak legfeljebb csak negyede nyitott tüzet. Nem azért, mert féltek, hanem azért, mert civilizációs okokból nem szerettek volna ölni, és reménykedtek abban, hogy néhány hős majd legyőzi az ellenséget.⁵⁷ Azóta sokat vitatott tézise igen népszerű lett az Egyesült Államokban. Csaknem harminc háborúról szóló könyve – melyekből még játékfilm is készült – példa arra, miként használható fel az oral history a nyilvános történelem művelésére. Marshall alakja olyannyira beleivódott a második világháború

55 Alexander, Jeffrey C.: *Toward a Theory of Cultural Trauma*. = Uő et al.: *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley – Los Angeles – London, 2004. 1–30. 8.

56 Sommer, Barbara W. – Quinlan, Mary Kay: *The Oral History Manual*. Lanham, 2009. 1.; 31.

57 A „Ne ölj” parancsolat első világháború alatti működésének igazolásához még visszaemlékezéseket, nem oral historyt használnak: Audoin-Rouzeau, Stéphane – Becker, Annette: *1914–1918, az újraírt háború*. Bp., 2006. 41–42.

népszerű, nyilvános történetébe, hogy 2005-ben még egy háborús videojáték egyik alakját (egy interjúkészítő katonát) is róla formázták.⁵⁸

A hadtörténelemben végbement fordulat – amely John Keegan 1976-os könyvétől (*The Face of Battle*) számítható – az oral historyt beemelte a nyilvános hadtörténelemből a szakszerű hadtörténetírásba.⁵⁹ Ezeknek a változásoknak a lényege, hogy a háborúk története nem csupán csapatmozgások és hadvezéri döntések leírása, hanem a korábban mellőzött elbeszélő források használatával a háborút megélt emberek tapasztalatai is éppúgy a történeti megismerés tárgyai lehetnek.⁶⁰ Ennek nyomán a háborúkról szóló oral history a nemzetközi hadtörténet progresszív művelőinek eszközüvé vált. Ebből a sorból is kiemelkedik Ronald Fraser spanyol polgárháborúról szóló, 1979-es úttörő munkája, amely részben a spanyol oral history születését is inspirálta.⁶¹

S hogy mik manapság az oral history legkedveltebb témái? A Nemzetközi Oral History Társaság 2010-es prágai konferenciáján – ahol több mint ötszáz előadó szerepelt – a következő témakörökben született a legtöbb előadás: „Az erőszak és a totalitárius rendszerek története, háború és trauma, száműzetés és migráció, a politikai részvétel tapasztalata, az oral history elmélete és módszerei, az oral history és a tömegmédiá, vallások, kultúrák, zene, szóbeli hagyományok, a munkások világának tapasztalatai, emlékezet, társadalmi nemek (gender) identitásai és tapasztalatai, az oral history szervezete és archívumai, és az oral history oktatása.”⁶²

A magyar oral history témái és újabb módszerei alapján korántsem tűnik annyira provinciálisnak, mint a hazai társadalomtudományok jelentős része. Bár igaz, hogy sokáig csak halványan hasonlított arra a fogalom, amire Nyugaton használták⁶³, manapság egyre inkább igazodni látszik a nemzetközi trendekhez, amire hazai fórumainak részleges hiánya is okot ad.⁶⁴ A Kemény-iskolából érkező – zömében szociológusi műveltséggel rendelkező – oral historista számára a szegények, munkások és cigányok kutatásának hagyománya után úgy vált fontos témává 1956 „igaz története”, ahogy Kelet-Európában a totalitárius rendszerek története. Az 1956-os Intézet Oral History Archívuma intézményesítette 1956 és a megtorlás oral historyval történő kutatásának hagyományát. Bár az „emlékezeti fordulat” kezdetben nem sok nyomot hagyott az archívum kutatási tervein, a '68-as moz-

58 Spiller, Roger J.: *S. L. A. Marshall and the Ratio of Fire*. RUSI Journal 1988/tél. 63–71. Thomas, Evan: *Fire Away. Exploding one of military history's more enduring myths*. Newsweek 1997. december 12.; *Brothers in Arms: Earned in Blood*. Gearbox Software, 2005.

59 Keegan, John: *A csata arca: a közkatona háborúja: 1415–1976*. Agincourt, Waterloo és a Somme. Debrecen, 2000 (eredetileg: *Uő: The Face of Battle*. London, 1976).

60 „A magyarországi hagyományos hadtörténetírás, amely ezer szállal kötődött a hadsereghez és a védelmi szférához, nem érezte érdekelve magát abban, hogy nyisson a társadalomtudományok felé. Igaz, megfelelő együttműködés híján többé-kevésbé a tudományos közélet perifériájára szorult, ám ennek kevés közvetlen negatív következményét érzekelte. E téren a rendszerváltás sem hozott lényeges változást” – írja Pollmann Ferenc: „Marcona” történelem: hadtörténetírás határon innen és túl. Korall 2008. november. 120–128. 121. Ugyanebbe a problémakörbe tartozó írás: Gyáni Gábor: *Az önreflexió hiányának bája és nyomorúsága*. Hadtörténelmi Közlemények 2008/1. 143–152.

61 Fraser, Ronald: *Blood of Spain: the experience of Civil War, 1936–1939*. London, 1979.

62 Bulletin of the International Oral History Association. Vol. 19:1, 2011. január. http://iohanet.org/newsletter/num19_1/readers.htm [2011. április 7.] Hasonló témák jelennek meg a talán két legnagyobb oral history-könyvsorozatban: Palgrave Studies in Oral History, The Oxford Oral History Series.

63 Kovács András: *Szóról szóra*. BUKSZ 1992/tavasz. 88–94.

64 Annak ellenére, hogy számos folyóiratnak jelent már meg oral history-száma (*Múltunk* 2005/4., *Aetas* 2007/2.), és több folyóiratban jelennek meg rendszeresen a témába vágó cikkek (*Korall*, *Replika*), külön folyóirata vagy rendszeres megjelenési tere nincs a magyar oral history-kutatásoknak.

galmak kutatásaihoz képest progresszív programmal rendelkezett. Az oral history a nyugati, radikális mozgalmak hatására Magyarországon is az alávetettek történetévé vált, és a rendszerváltást követően is javarészt az maradt. A totalitárius modell népszerűsége miatt az 1956-ot követő megtorlás áldozatai éppúgy ebbe a körbe tartoztak, mint a cigányok, a munkások vagy a szegények. Hovatovább ugyanazok – az interjúzást nagyrészt intuitív módon elsajátító – szerzők interjúztak az 56-osokkal és az utóbbi társadalmi csoportok tagjaival.⁶⁵ A kilencvenes évek végén a szociológia és a pszichológia hatására az oral history-családkutatások nyugati hagyományának hazai adaptációi is megszülettek⁶⁶, és a módszertani kérdéseket firtató tanulmányok megelőlegezték a hazai oral history „nyelvi” vagy „emlékezeti” fordulatát.⁶⁷ Ennek egyik előfutára – a strukturalista módszereket nem, ám az új témaválasztást adaptáló – a *Titokkal a lelkemben éltem* című monográfia, amely helyenként a pszichoanalitikus iskola módszereit alkalmazza intuitív módon az 1956-os elítéltek gyermekeivel készült interjúk elemzése során.⁶⁸ Ezzel párhuzamosan – mintha több évtizednyi lemaradást igyekeztek volna pótolni – felvirágozni látszik a hazai, oral historyra is épülő nőtörténet⁶⁹, munkástörténet⁷⁰ és migrációkutatás.⁷¹ Az oral history-kutatások kezdetektől érdeklődtek a különböző generációk (eleinte az ifjúság) története iránt, és az öregkor tanulmányozása az utóbbi időben – az európai társadalom előregedése miatt is – egyre nagyobb teret hódít magának, amire szintén van már hazai példa.⁷² Az utóbbi évtizedben – hasonlóan a nyugati mintákhoz, a holokauszt és a totalitárius rendszer emlékezetének kutatásán keresztül – az élettörténeti módszer meghonosodásának lehetünk szemtanúi Kovács Éva és Vajda Júlia munkái nyomán.⁷³

Az oral history mozgalmi múltja úgy tűnik a kollektív és egyéni emlékezet, valamint a tapasztalattörténet kutatásának medrében folytatódik. A kisemberek története mellett a háborúk és történelmi traumák emlékezetének kutatása vált az egyik legmeghatározóbb témává. Azonban számos új elágazása közül az élettörténeti módszer már szakított az oral historisták kezdetben intuitív, interdiszciplináris módszereivel és levált az oral historyról,

65 Pl. Kemény István – Kozák Gyula: *A Csepel Vas- és Fémművek munkásai és Pest megye munkásai*. Bp., 1970; „Szuronyok hegyén nem lehet dolgozni!”: *válogatás 1956-os munkástanács-vezetők visszaemlékezéseiből*. Szerk.: Kozák Gyula és Molnár Adrienne. Bp., 1993; Csalog Zsolt: *Cigányon nem fog az átok*. Bp., 1988; Uő: *A tengert akartam látni: négy munkásportré*. Bp., 1981; Uő: *Doku 56. Öt portré a forradalomról*. Bp., 1990.

66 *Az elmesélt idő: családsorsok a huszadik századból*. Szerk.: Horváth Ágota. Bp., 1996.

67 Gyáni i. m.; Kovács Zoltán i. m.; Tóth Eszter Zsófia: *Klió és az oral history*. *Múltunk* 2000/3. 165–177.

68 Kőrösi Zsuzsanna – Molnár Adrienne: *Titokkal a lelkemben éltem: az ötvenhatos elítéltek gyermekeinek sorsa*. Bp., 2000.

69 Pető Andrea: *Rajk Júlia*. Bp., 2001; Bögre Zsuzsanna: *Asszonyorsok: ötvenhatos élettörténetek elemzése*. Bp., 2006.

70 *Munkástörténet – munkásantropológia: tanulmányok*. Szerk.: Horváth Sándor, Pethő László, Tóth Eszter Zsófia. Bp., 2003; Tóth Eszter Zsófia: „Puszi Kádár Jánosnak”: *munkásnők élete a Kádár-korszakban mikrotörténeti megközelítésben*. Bp., 2007.

71 Kovács Éva – Melegh Attila: „Lehetett volna rosszabb is, mehettünk volna Amerikába is” – *Vándorlástörténetek Erdély, Ausztria és Magyarország háromszögében = Diskurzusok a vándorlásról*. Szerk.: Sik Endre. Bp., 2000. 93–154.; *Emigráció és identitás: 56-os magyar menekültek Svájcban*. Szerk.: Kanyó Tamás. Bp., 2002; Lénárt András: *Fluchtgeschichten von 1956er Jugendlichen. = Die ungarische Revolution und Österreich 1956*. Szerk.: Fónagy Zoltán – Murber Ibolya. Bécs, 2006. 465–495.

72 Ryant, Carl: *Comment: Oral History and Gerontology*. *The Gerontologist* 1981/1. 104–105. Turai Tünde: *Öreg ember nem vénember. Idősek társadalom-néprajzi szempontból*. Bp., 2010.

73 Kovács Éva – Vajda Júlia: *Mutatkozás. Zsidó identitás történetek*. Bp., 2002; Kovács Éva szerk. 2008. i. m.

szociológiai diszciplínává, illetve eljárássá válva. A nyilvános történelem által rendszeresen generált politikai kérdésekről szóló vitákban gyakran a múlt szakértőivé azok az oral historisták váltak, akik az aktuális társadalmi kérdésekre a múltban keresték a választ. Az oral history ezáltal lehetőséget teremtett arra, hogy számos, a nyilvános történelemben fontos téma a szakszerű történetírásba is bekerüljön, sőt az e témákat oral historyval kutatók a nyilvános történelemben szakértőként szólalhassanak meg. Azonban kik ezek a szakértők, kik hajkurásszák az interjúpartnereket, kik művelik az oral historyt?

Kik interjúznak? Hogyan interjúznak?

Egy frissen megjelent, amerikai oral history-kézikönyv szerint minden „oral history-kutatás tervezése során az első, alapvető lépés: embereket találni arra, hogy elvégezzék a munkát.” Vagyis az interjúkészítést az új „szakértők” könnyedén másra bíznák, és nem magnóval a kezükben rónák a munkásnegyedek szűk utcáit interjúpartnert keresve, mint a hatvanas évek radikális fiataljai. A kézikönyv szerint azért is hasznos az oral history, mert „számos embernek munkát adhat, nem beszélve azokról, akiket meginterjúvolnak.” Majd felsorolja, hogy a „projektkoordinátoron” és interjúkészítőkön kívül kikre lehet még szükség: segédszemélyzetre – pl. titkár(nő), interjúszöveg-átírókra, és nem utolsósorban olyan személyekre, akik megtervezik a költségvetést és megszerzik a pénzt a kutatáshoz.⁷⁴ Mintha egy gyár, vagy legalábbis egy közepes méretű vállalkozás hitelvizsgálati tervéről lenne szó – az oral history művelője pedig a folyamatban egy olyan üzletember, aki szorgosan őrködik a bevételek és kiadások lehetőség szerint pozitív egyenlegén.

Waddy Moore, az Egyesült Államok Oral History Egyesületének elnöke írta 1978-ban: „kaparj meg egy oral historistát, s valószínűleg egy néprajzost, szociológust, közgazdászt, újságíró, orvost, kormányzati vagy üzletembert, irodalmárt, esetleg a szórakoztatóipar területéről találsz valakit, és a lista tovább folytatható.”⁷⁵ Moore ezzel arra is célzott, hogy az oral history területén a kezdeti időkben szinte teljesen hiányzott a történeti képzés, egyúttal kritikája arra is utal, hogy milyen diszciplínák hasznosították a különböző oral history-technikákat.

Ha közelebbről szemügyre vesszük az oral history első hullámának művelőit, akkor a legkülönfélébb társadalomtudományokban iskolázott szerzőket találunk. Paul Thompson Oxfordban végzett építészettörténészként, majd társadalomtörténeti kontextusban végezte első oral history kutatását. Eközben egy új egyetemen alapított szociológiai tanszéken dolgozott. Itt Peter Townsend, a relatív szegénység definíciójának megalkotója volt a tanszékvezető, aki Thompson kutatását megelőzően a kelet-londoni öregek és családok életéről írt könyvével váltott ki nagy visszhangot.⁷⁶ Thompson saját elmondása szerint Townsend ösztönözte az interjúkészítésre, és nagy hatással volt rá abban is, hogy a szegénységkutatásai mögött normatív indíték húzódott meg.⁷⁷

Isabelle Bertaux-Wiame és Daniel Bertaux, az élettörténeti módszer meghonosítói az oral historyban a francia szociológiai iskolából érkeztek. Daniel Bertaux kezdetben a társadalmi mobilitással foglalkozott – ahogy azt az 1960-as években tették – nagy mennyiségű kvantitatív adat feldolgozásával. Az élettörténeti módszert Paul Thompsonnal közös kutatása során kezdte el alkalmazni, és mivel mindkettejük intézményi háttérét részben a

74 Sommer – Quinlan i.m. 11.

75 Portelli 1990. i.m. xi.

76 Townsend, Peter: *The Family Life of Old People; an Inquiry in East London*. London, 1957.

77 Thompson-interjú. 1996. 15–16.

szociológia nyújtotta, ezért az egyéni életutak elemzése során a korabeli szociológia fogalomkészletét is adaptálták.⁷⁸ Az interjúkészítés a hazai szociológusok egyik fontos adatgyűjtési módja is volt, emiatt az oral history számos hazai művelője (a Kemény-iskolától az Oral History Archívum munkatársain át az élettörténeti módszert alkalmazó(kig) szociológiai végzettséggel rendelkezik.

Az oral historyban a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján végbement az ún. „emlékezeti fordulat”, amelynek során a társadalom alávettjei vagy a múlt hézagainak pótlása helyett az emlékezet működése vált a vizsgálatok tárgyává.⁷⁹ Ennek hatására az oral historyban egyre több pszichológiából kölcsönzött fogalmat kezdtek el használni. Ezzel párhuzamosan a feminista mozgalmak hatására a nőekkel készített interjúk az oral history művelésének egyik fő területévé váltak. A pszichológia és a feminista mozgalmak fogalomhasználatának hatása Luisa Passerini munkáira is rányomta bélyegét, aki egyik meghatározó írásában az olaszországi nők oral history hagyományán keresztül kíséri végig a feminista mozgalmak és a társadalmi nemek kutatása közötti kölcsönhatást.⁸⁰

Az oral history normatív funkciója – legyen szó a munkásokról, a nőkről vagy a szegényekről – a hatvanas-hetvenes évek majd minden meghatározó szerzőjénél megjelenik. Emiatt sem meglepő, hogy az oral history első művelői között éppúgy, mint manapság, számtalan olyan szerzőt találunk, akik foglalkozásuk szerint újságírók: Studs Terkeltől Ronald Fraserig.⁸¹ A média képviselői persze hangjukat is könnyebben megtalálják, hiszen a tömegmédiá elterjedése és a nyilvános történelem felvirágzása kedvez az oral history-anyagok megjelentetésének. A strukturalizmus hatására számos nyelvész és irodalomtudós kezdett el foglalkozni interjúelemzéssel.⁸² A néprajz és az antropológia pedig a kezdetektől a mai napig talán legfontosabb forrásaként kezeli az interjúkat, és az oral history elterjedésében meghatározó volt, hogy egy adott országban milyen hagyományai voltak a néprajzkutatásnak és a helytörténetírásnak.⁸³ Talán emiatt is interjúznak olyan intenzíven a magyar néprajzkutatók, még akkor is, ha az oral history Magyarországon is elsősorban az antropológiában honosodott meg.⁸⁴ A pszichoanalitikus iskola hatása alól

---

78 *Biography and Society: the Life History Approach in the Social Sciences*. Szerk.: Bertaux, Daniel. Beverly Hills – London, 1981.

79 Thomson, Alistair: *Four Paradigm Transformations in Oral History*. *The Oral History Review*. 2007/1. 49–70.

80 Passerini 2003. i. m. 25–143.

81 Magyarországon az egyik legfrissebb színvonalas újságírói példa az oral history alkalmazására: Mong Attila: *János vitéz a Gulagban*. Bp., 2008.

82 Pl. Dominique Willems. Maga Portelli is irodalomtudósként kezdte pályafutását. Nyelvészeti és pszichológiai módszerek alkalmazására példa: Norrick, Neal R.: *Talking about Remembering and Forgetfulness in Oral History*. *The Oral History Review*. 2005/2. 1–20.

83 Pl. Jan Vansina, Dennis Tedlock, Elizabeth Tonkin. Az oral history néprajzos hagyományairól: Montell, William Lynwood: *Der „Oral Historian“ als Volkskundler*. = Niethammer 1985. szerk. i. m. 387–392. Magyarországon számos néprajzi kutatás hatása kimutatható az oral historyt is alkalmazó történeti falukutatásokban. Ebbe a körbe tartozik a homokméggyi kutatócsoport, amely kutatásból megjelent pl.: Valuch Tibor: *„Nem hagyjuk a tsz szervezést a véletlenre...”* (Kollektívizálás Homokméggyen 1958–1961) *Aetas* 1987/3. 23–49.; Kiss József: *Egy falukutatás vázlatja: Homokméggy, 1984–1987*. Bp., 1990. Az antropológia és az oral history kapcsolatára példa a KAM kutatócsoport: Bíró A. Zoltán: *A történetmondás mint antropológiai kutatás tárgya*. = *Elmentünk? Székelyföldi életutak*. Szerk.: Bodó Julianna és Oláh Sándor. Csíkszereda, 1996. 245–258.

84 Pl. Bakó Boglárka: *Az életrajzi módszer haszna, avagy „...hosszú élettel annyi minden kerül, hogy nem is gondolná az embör...”* = *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Szerk.: Kovács Nóra – Szarka László. Bp., 2003. 97–110.

szinte egyetlen társadalomtudomány sem vonhatta ki magát. Az oral history által teremtett interjúszituáció klinikai explorációhoz hasonlítható volta miatt komoly teret adott a naiv pszichologizálásnak és az alapos szociálpszichológiai elemzéseknek is.⁸⁵

Az oral history-kutatások jelentős része a mai napig nem „professzionális” oral historistákra, hanem „önkéntesekre” épül. Bár már egy 1967-es amerikai felmérés szerint az interjúkészítők zöme történezművelésben kapott, igen fontos szerepük volt az oral history születésénél a könyvtárosoknak és levéltárosoknak⁸⁶, valamint olyan speciális tudással rendelkező egyetemistáknak, akik egy adott területen vagy szakmában tájékozottak voltak, ám a történetíráshoz nem sok közülük volt. Ezeknek a tapasztalatoknak a hatására a Columbia Egyetemen működő OHRO munkatársai olyan „amatőröket” bíztak meg interjúkészítéssel, akik az egyetemi tanárok, diákok, környékbeli háziasszonyok, újságírók, sőt még a New York-i rendőrök köréből is kikerülhettek. Louis M. Starr ezt azzal indokolta, hogy a speciális szaktudás, a társadalmi beágyazottság és a kapcsolatteremtő képesség sokkal fontosabbak az interjúkészítésnél, mint a történeti ismeretek.⁸⁷

Az oral history ezzel visszatért a gyökereihez, hiszen a kezdeti időkben interjúkat készítő helytörténészek is többnyire intuitív módon készítették interjúikat.⁸⁸ Az oral history nyilvános történelemként azért is vált olyan gyorsan népszerűvé, mert nem csupán sokakhoz volt képes szólni, hanem sokan bekapcsolódhattak az interjúkészítési munkákba is.⁸⁹ A nyilvános történelem azért is tudta felhasználni az oral historyt remek eszközként, mert egyik célja az volt, hogy a történelmet ne csupán intézményesült, szakszerű történelemszövegek, hanem bárki művelhesse.⁹⁰

Azonban korántsem igaz, hogy az interjú készítését nem kötötték és kötik szaktudáshoz. Ennek a szaktudásnak az átadására már 1967-ben kéthetes szemináriumot szervezett a Los Angeles-i Kaliforniai Egyetem (UCLA), és a '68-as mozgalmak hatására számos egyetemen divattá vált oral history-kurzusokat indítani.⁹¹ S bár Paul Thompson is leszögezi, hogy az interjúkészítés szakismereteket igényel⁹², a szakma professzionalizációja korántsem haladt olyan ütemben, mint intézményesülése.⁹³ Ennek oka a mozgalmi és interdiszciplináris jelleg, valamint a nyilvános történelemmel ápolttal jó kapcsolat is lehetett.

Éppen a mozgalmi jelleggel és az interdiszciplinaritással szakító, az alávettettek helyett az emlékezet működését fókuszba helyező élettörténeti módszer tette lehetővé, hogy a

---

85 Utóbbira példa Erős Ferenc munkássága és annak recepciója. von Plato, Alexander: *Geschichte und Psychologie – Oral History und Psychoanalyse. Problemaufriss und Literaturüberblick*. Forum Qualitative Sozialforschung, 2004/január. <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0401181> (2011. április 9.)

86 Az amerikai Oral History Egyesület 1966-ban részben a könyvtárosok azon igénye miatt jött létre, hogy szabványosítsák a szóbeli visszaemlékezések megőrzésének formáit. Scobie, Ingrid Winther: *Family and Community History through Oral History*. *The Public Historian* 1979/4. 29–39. 33.

87 Starr i. m. 50.

88 Dopson i. m.

89 Ryant, Carl: *Public History as a Popular Movement: How Public? How Popular?* *The Journal of Popular Culture* 1986/1. 63–68.

90 Douglass, Enid H.: *Oral History and Public History*. *The Oral History Review* 1980/8. 1–5.

91 Starr i. m. 50–51.

92 Thompson 2000. i. m. 222.

93 Magyarországon elsőként Hegedűs B. András, az 1956-os Intézet Oral History Archívumának alapítója tartott oral history-szemináriumot az 1990-es évek elejétől az ELTE-n. (Az interjúzás tudományos célú oktatására azonban számos előkép emlithető Kemény István szemináriumától kezdve egészen a néprajzi terepmunka gyakorlatokig.)

narratív interjúkészítés technikája standardizált formában oktathatóvá váljon.⁹⁴ Az ezt megelőző oral history-kurzusokon a diákok joggal teheték fel a kérdést, hogy „mit is fogunk itt tanulni?“, hiszen az oral historyt az élettörténeti módszer elterjedéséig gyakran intuitív módon művelték. Emiatt az oktatása a terepmunkához hasonló módon zajlott. Ráadásul az oral history az egyetemi oktatásban sokkal gyakrabban szerepelt (és szerepel a mai napig) illusztrációs, oktatási eszközként, mint az oktatás tárgyaként. Így az oral history olyan oktatási segédeszközzé is vált, amelynek segítségével olyan közösségek (helyi, etnikai, generációs) is motiválttá tehetők a múlt egyéni feldolgozásában, akiket a történelem amúgy nem sokat foglalkoztat. Az oral history ebben az összefüggésben olyan didaktikai eszközként is felhasználható a történelemoktatásban, amely érthetőbbé teheti az addig csak szakemberek számára hozzáférhető, múlttal kapcsolatos új elméleteket.⁹⁵

Az interjúzást oktató munkák annyiféle módszertant alkalmaznak, ahányféle jelentése van az oral historynak. Általános tendenciaként mégis az figyelhető meg, hogy az idő előrehaladtával a „hogyan kérdezzünk” (lehetőleg kiegészítendő, ne eldöntendő kérdésekkel) és mennyi szabadságot adjunk az interjúpartnernek (beszélhet-e arról, ami éppen foglalkoztatja) fejtegetést felváltotta a „hogyan hallgassunk” kérdés.⁹⁶ Vagyis az oral history népszerűségének növekedésével párhuzamosan egyre inkább elhallgattak az interjúkészítők az interjúkészítés során. Az élettörténeti interjú készítésének egyik módja szerint az első kérdés után – minél jobban elszakadva a hétköznapi beszélgetések sémájától – lehetőség szerint csak „buzdító tekintettel” bírják szóra az „élettörténeti nagybeszélés” megalkotóját.⁹⁷ A hallgatás így teret adott azoknak a szereplőknek, akik interjúalanyból interjúpartnerre váltak. Az interjúszöveg szöveghű közlésének módjairól folytatott viták is jelzik: egyre fontosabbá vált maga a szöveg, ami a beszélgetés során létrejött.

A múlt effajta elbeszélése lehetőséget teremt arra, hogy az egyes szereplők ne csupán a történelmi folyamatok elszenvedői, hanem aktív cselekvői, döntési lehetőségek birtokosai legyenek.⁹⁸ Így cselekvésnek számít az is, hogy egy adott szituációban miként reprezentálta magát valaki, milyen szavakat használt, amikor beszélt.⁹⁹ Ezt az ábrázolási módot választva a múltról kialakuló közbeszéd nem lezárt és kizárólagosnak tekintett folyamatok körülhatárolása, hanem nézőpontokból és nyelvhasználatokból fakadó, esztétikai értékkel bíró játék. A cselekvő személy pedig nem feltétlenül racionális történetet jelenít meg élettörténete elmesélése közben, ahogy azt alapvetően referenciális műfajként a történetírás megkövetelné, hanem egy nyitott történetet.¹⁰⁰

Az oral history performatív műfajként nem csupán a nyilvános történelem elbeszélését változtatta meg, de a szakszerűnek mondott társadalomtudományt is. Azok a műfaji lehetőségek, melyek az oral historyban rejlenek, nem hagyták hidegen számos diszciplína művelőit, és magnót ragadtak, hogy bizonyítékokat vagy emlékeket gyűjtsenek. Az

94 Kovács Éva 2008. i. m. 24–25.

95 Neuenschwander, John A.: *Oral History as a Teaching Approach*. Washington, 1976. 11.

96 „Az interjúkészítőnek aktív hallgatónak kell lennie”, vagyis közbe kell vágni alkalomadtán. Uo. 18. Ehhez képest Paul Thompson az interjúkészítő egyik fontos tulajdonságának tartja, hogy képes legyen csöndben maradni és figyelni. Thompson 2000. i. m. 222.

97 Kovács Éva 2008. i. m. 336–337.

98 A társadalmi cselekvés új koncepciójáról és az agency-elméletről: Cabrera, Miguel A.: *Postsocial History: an Introduction*. Lanham, 2004. 97–100.

99 A nyelvi cselekvésről: Ricoeur, Paul: *Szövegmagyarázat és megértés. A szöveg-, cselekvés- és történetelmélet közti néhány jelentős összefüggésről*. = Thomka Beáta szerk.: *Narratívák 4. A történelem poétikája*. Bp., 2000. 185–201. 191–196.

100 Az élettörténet-írás hagyományosan racionális szereplőt feltételez. Ennek kritikája: Levi i. m.

interjúkban felszínre kerülő történetek, az interjúalanyok vagy partnerek emlékezetének „kirablása” miatt az utóbbi időben éppen az oral history etikai kérdései váltak az egyik legizgalmasabb problémává e területen.¹⁰¹ Bár úgy tűnik, az oral history – intézményei ellenére – mozgalomból és módszerek sokaságából korántsem vált szakmává, népszerűsége éppen nyitottságából, műfajok és tudományok közötti határhelyzetéből és művelőinek közéleti kérdések iránti elkötelezettségéből fakad.¹⁰² S nem utolsósorban abból, hogy az oral history a másodlagos szóbeliség korában¹⁰³, a tömegmédiá és a nyilvános történelem térhódítását kihasználva hozzájárul ahhoz, hogy a társadalom jóval szélesebb rétegei szólhassanak hozzá – szakszerűen vagy szakszerűtlenül – a saját múltjukról szóló diskurzusokhoz. Akár Homérosz és Hérodotosz közötti műfajokban is, mint azt a legrégebb oral history-archívum alatti feliratok jelzik.

---

101 Blee, Kathleen: *Evidence, empathy and ethics. Lessons from oral histories of the Klan*. The Journal of American History 1993/2. 596–606.

102 A közéleti elkötelezettség hagyományáról: Thomson, Alistair: *Fifty Years On: An International Perspective on Oral History*. The Journal of American History 1998/2. 581–595.

103 Ong, Walter J.: *Szóbeliség és írásbeliség. A szó technológizálása*. Bp., 2010. 119–120.